AZƏRBAYCAN DİLİNİN QRAMMATİKASI

(Kazımov Qəzənfər. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya, sintaksis. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, «Elm və təhsil», 2017, 944 s.)

İsmayıl KAZIMOV,
professor

Giriş. Professor Qəzənfər Kazımova təqdim etməyə ehtiyac yoxdur. Təkcə akademik Ağamusa Axundovun onun haqqındakı bir fikrini xatırlatmaq yerinə düşər: «Məmməd ağanın birinci».

Morfologiya. Q.Kazımovun morfologiyası işıq üzü görəndə bir məqaləmdə onun əsərini «Sultan Qəzənfər qrammatikası» adlandırmışdım. Budur, həmin əsərlər (morfologiya və sintaksis) «Azərbaycan dilinin qrammatikası» adı altında bütöv şəkildə yenilənmiş, təkmilləşmiş şəkildə çapdan çıxmışdır.

«Morfologiya» dərsliyi 2010-cu ildə çap olunsa da, morfoloji kateqoriyalar üzərində hələ keçən əsrin 60-70-ci illərindən başladığı müşahidələri sonralar da davam etdirilmiş, 2016-cı ildə əsərin üzərində yenidən işləmiş, bir sıra məsələlərə yeni nəzərlə baxmışdır.

Təkmilləşdirilmiş «Azərbaycan dilinin qrammatikası» dərsliyinin predmetinə bütün morfoloji kateqoriyalar, həmçinin də söz birləşməsi, cümlə və mətn sintaksisi məsələləri daxil edilmişdir.

Mirzə Kazım bəyin, Smeretinkinin, Muxtar Hüseynzadənin, Yusif Seyidovun... qrammatikaları. Zaman-zaman bu qrammatikalar «insan təfəkkürünün... mücərrədləşdirmə fəaliyyətini», insanın ona əhatə edən gerçəkliyə olan münasibətini, uzunmüddətli tarixi inkişafın məhsulu olan qrammatik quruluşun sabitliyini, dözümlülüyünü və s. üzə çıxara bildi...

Keçən dövr ərzində nitq hissələri, qrammatik kateqoriyalar haqqında ayrıca monoqrafik əsərlər meydana gəlmişdir ki, bu da yenilənmiş qrammatikanın yazılması üçün bir zəmin yaratdı. Bunların sırasında Qəzənfər Kazımov müasir Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunun keyfiyyət dəyişmələrini uzun illər ərzindəki təcrübəsi ilə dəqiqləşdirdi, oyandırdı.

Məhəbbətlə dilçi-alim, professor Qəzənfər Kazımovun çoxcildli «Seçilmiş əsərlərinin içərisində də ali məktəblər üçün yazmış olduğu «Müasir Azərbaycan dili» dərsliklərinin xüsusi yeri görünür. Əsərlərin V cildində alimin «Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi», IX cildində isə «Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası» dərsliyi verilmişdir. Hər iki dərslik ayrıca da çap edilmiş və tələbələrin istifadəsinə verilmişdir.

Professorun sintaksis dərsliyi kimi, bu dərsliyi də ümumi dilçiliyin və Azərbaycan dilçiliyinin nəzəriyyəçilik ilkində qazandığı son nailiyyətləri, həmçinin də onun bu sahədə uzun illərin baxışları qazandığı zəngin təcrübə əsasında yazılmışdır. Bir sıra məsələlərdə - nitq hissələri və mühüm morfoloji kateqoriyalar, ədlərin deyişmə, feillərin təsrif sistemində yeni yanaşma görünür. Bəzi nitq hissələrinin başqasına keçidi - konversiya hadisəsi xüsusi olaraq nəzərə alınmışdır. Bir sözlə, bəzi mübahisəli məsələlərin həlli baxımından bu dərslikdə xeyli yeniliklər nəzərə çarpır.

Dərslikdə qrammatikanın dilçiliyin digər bölmələri ilə əlaqəsinə xüsusi yer ayrılıb. Bu əlaqələr göstərir ki, dilin leksik-semantik quruluşu kimi qrammatikanın da hərəkəti, dinamikası heç zaman dayanmır və belə hərəkət bütün dil quruluşunda xarici «təqlidi-gizli» xarakterə malik olur və bu, zahiri formalarda deyil, daha çox mənafiq forma və kateqoriyalar arasında daxili əlaqələrdə özünü göstərir.

Beləliklə, dərslikdə dilimizin morfologiyası, dilimizin daxili qanunauyğunluğundan irəli gələn mühüm morfoloji hadisələr yeni düşüncə müstəvisində şərh olunur. Müasir Azərbaycan dilinin morfoloji quruluşunun ümumi xarakteristikası, morfoloji sistemin spesifikası, qrammatik mənanın ifadə üsulları və vasitələri, ədədəyişmə prosesi, formaların çevik hərəkəti və inkişafı, «dərslik-morfoloji sistem, qrammatik kateqoriyaların doğurduğu yeni hadisələr və s. təhlil predmetinə çevrilir...

Uzun müddət morfologiyaya qarşı etinasızlıq bir çox dolaşıq fikirlərin baş qaldırmasına gətirib çıxarmışdı. Məsələlərin bir çoxunun da ikili standartlarla cavab verməsi, dəqiqləşdirmənin çətin olması da bağlı idi. Çünki fellər güclü olsun ki, ikili xüsusiyyətin içindən ən əyləncə seçib göstərə bilsinlər. Müəllif özü də qeyd edir ki, adlara və fellərə mənsub kateqoriyalarda, sərf və leksikoloji nitq hissələrində bir sıra mübahisəli məsələlərə məhəbbəd kitablar cavab verə bilmir. Doğrudur, həmin məsələlərin bir qisminin indiki halda da həll etmək çətindir, lakin düşündürücü xüsusiyyətlərdən olan morfoloji hadisələr də çoxdur. İstifadə olunan dərslik və monoqrafiyalar 50-60 il əvvəl yazıldığından yeni tələblərə cavab vermir, nümunələr də köhnəlmişdir. Sözdüzəldicilik sistemində, ayrı-ayrı kateqoriyaların izahında yanlış mülahizələr də rast gəlmək olur. Feillərdə təsrik, növ və səbəbiyyətlilik vasitələri, feil şəkillərinin mürəkkəbinin fikrin zəngin çalarlarla ifadəsində rolu, yanaşı feil-formalarının substantivləşmə, atributivləşmə, adverbiallaşma imkanları ilə bağlı dəqiqləşdirilməli məsələlər belə bir addım-yeni morfologiyanı yazmaq təşəbbüsü üçün əsas oldu.

Fikirləri maddi dil qəlibinə salan qrammatika təfəkkürümüzün uzun sürən, mücərrədləşdirmə fəaliyyətinin nəticəsi olaraq formalaşmışdır. Dərsliyin girişində ümumi şəkildə qrammatikanın, morfologiyanın bir sıra vacib problemləri qeyd olunmuşdur. Qrammatika sözlər arasında əlaqəni ifadə etdiyi üçün burada iki cəhətə fikir verilmişdir. Birincisi, «insan fikirlərini dil qəlibinə salmaq imkanı» və ikincisi, «fikirlər arasında əlaqə əməlin gətirmək yeridir».

Q.Kazımov qrammatika haqqında müəyyən mövcud təsəvvürləri qəbul etmir. Onun nəzərincə, qrammatika, hər şeydən əvvəl, sözlərin, söz birləşmələrinin, cümlədəki əlaqəsinin ümumi qanunlarını müəyyən etməyə və burada da məzmun vahidliyini və onun dildə ifadə vasitələrini müəyyənləşdirməyə cəhd göstərir. Fikir nə cür (hansı biçimdə, formada) ifadə olunur, dilin quruluşu deyərkən nə başa düşülür və onun inkişaf ənənələrinin ümumi qanunauyğunluqları nədən ibarətdir, bu baxımdan müxtəlif sistemə malik dillər bir-birindən hansı cəhətləri ilə fərqlənirlər və bunlar arasında nə kimi ümumi və fərqli xüsusiyyətlər olduğunu bu məsələ dərslik dəqiqləşdirməyə cəhd edir.

Q.Kazımovun morfologiyası əvvəlki dərsliklər kimi «ehkamçı» təsəvvür yaratmır. «Quru» qaydalardan ibarət deyil. O, məktəb qrammatikasını vaxtı ilə qeyri-elmi bir qrammatika kimi təsəvvür yaradanlara qarşı çıxır. Bizim fikrimizcə, orta məktəblərdəki Azərbaycan dilinin adı «Məktəb qrammatikası» olmalı idi. Məktəb qrammatikası istər-istəməz bütün düşgüdən nəzəri məsələlərə yanaşı faktın praktik tərəfinə də vermelidir. Ona görə ki, bu qrammatika vasitəsilə məktəblilərə doğma ana dilində düzgün danışmaq və yazmağı öyrətmək tələb olunmaqdır. Elmi qrammatika, necə deyərlər, məktəb qrammatikasının gəlib çatdığı nəticələrdən başlayır. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, elmi qrammatika dilçiliyinin tədbiqi problemləri ilə maraqlanmır və bunları həll etmək istəmir, əksinə, bu onu göstərir ki, tətbiqi məsələlərə yanaşmır olaraq, nəzəri-elmi qrammatika dil və təfəkkürün, dil və nitqin qarşılıqlı münasibətləri ilə bağlı olan kardinal nəzəri problemləri irəli sürür və həllinə çalışır. (Təəssüf ki, indi orta məktəblərin Azərbaycan dili dərsliklərində qrammatikadan əsər-əlamət yoxdur).

Elə bu morfologiyada məktəb qrammatikasının ənənəvi anlayışlarına əsaslanan və ümumtəhsil məktəblərində öyrənilən qrammatika olduğu və burada yığcam formada dilin qrammatik quruluşunun hansı tərəfindən qəbul edilən müddəalarının əhatə olunması göstərilir. Məktəb dərsliklərinin, əlbəttə, yaradılmasında bir çox görkəmli alimlərimizlə yanaşı Qəzənfər müəllimin də imzası vardır. Ötən o gün olsun ki, morfologiyadan da məktəb qrammatikasını o yazsın. İndi dərsdə olan sintaksis dərsliyini yazdığı kimi.

Bu dərslikdə isə dilimizin morfoloji quruluşunun əsas inkişaf prosesi öyrənilmişdir. Onlarda ayrı-ayrı kateqoriyalar arasındakı morfoloji münasibətlər, başqa sözlə, dilimizin morfoloji xarakteri açılır. Təhlil göstərir ki, Azərbaycan dili öz morfoloji sisteminə görə iltisaqiliyin qanunlarını qoruyub saxlamışdır. Hər bir morfoloji hadisə də bu sistemə münasib şərh edilir.

Dərslikdə söz sinifləri morfoloji element kimi öyrənilir. Nitq hissələri elmi-məntiqi cəhətdən obyektiv təsnif olunur. Morfoloji kateqoriyaların bir-biri ilə münasibəti göstərilir. Hər bir nitq hissəsinin təbiəti açılır, morfoloji mənası müəyyənləşdirilir. Nitq hissələri haqqında ən azı üç fikir mövcuddur, bunlardan biri sözlərin leksik bazası əsasında formalaşması, ikincisi, qrammatik mənası görə müəyyənləşməsi və üçüncü adların leksik-qrammatik qrup təşkil etməsidir.

Ayrıca, hər bir nitq hissəsinin strukturu haqqında məlumat verilir. Ümumi formal-qrammatik göstəricilərin funksiyası göstərilir. Məlumdur ki, nitq hissələri eyniqiplı deyil. Onlar öz qrammatik mənalarına, ifadə formalarına və ifadə vasitələrinə görə fərqlənirlər.

İndiyə kimi yazılmış morfologiya dərsliklərində nitq hissələrinin, morfoloji kateqoriyaların olaşadar bir çox mübahisəli məsələlər hələ də həll edilməmişdir. Bu dərslik həmin mübahisələrə də son qoymuşdur.

Dərsliyin ilk səhifələrində Azərbaycan dili anlayışı, bu dilin inkişaf tarixi, türk dilləri arasında mövqeyi və s. şərh olunur. Bu şərhin ardınca dilin qrammatik quruluşu, qrammatika və onun növlərindən bəhs olunur. Qrammatik quruluşun sabit və dözümlülüyü, quruluşlarının vəhdəti əsaslandırılır. Sözün leksik və qrammatik mənaları (qrammatik məna tək-tək sözlərin deyil, böyük söz qruplarına aid olan ümumiləşmiş, mücərrədləşmiş mənadır) qarşılaşdırılır, fərqlər açıqlanır. Dilimizdə qrammatik mənaların yaranmasında şəkilçilərin, vurğunun, intonasiyanın, qoşmaların, ədatların, modal sözlərin rolu qeyd olunur.

Əvvəlki dərsliklərdən fərqli olaraq, bu dərslikdə hər bir morfoloji kateqoriyaya tərif verilmişdir. Məsələn, məzmun və forma (ifadə) planında bir-birinə qarşı duran qrammatik mənaların birliyi qrammatik kateqoriyaları yaradır. Aydındır hər bir qrammatik kateqoriyanın izahında özünü göstərir. Dərslikdə dilimizin qrammatik quruluşunun başlıca cəhətləri də müəyyənləşdirilmişdir: dilin qrammatik quruluşu fikri maddi dil qəlibinə salan əsas vasitədir; qrammatik quruluş dilin canlı sistemini təşkil edir və dildə olan bütün prosesləri idarə edir; qrammatik quruluş ilkində bəsit olur, tədricən inkişaf edib zənginləşir; qrammatik quruluş birdən-birə deyil, uzun müddət ərzində, mərhələli inkişaf prosesində yaranıb formalaşır; dilin qrammatik quruluşu cilalanmış, zənginləşmə istiqamətində inkişaf edir; qrammatik quruluş dilin başqa sahələrinə nisbətən daha sabit olur və əsrlərlə insanlara xidmət edir; qrammatik quruluş dilin ən gec və yavaş dəyişən hissəsidir; qrammatik quruluş dilin milli orijinallığının qorunub saxlanmasında böyük rola malikdir.

Dərslikdə qrammatikanın tarixi, müqayisəli, tarixi-müqayisəli, təsviri-elmi, məktəb növləri barədə qısa və konkret məlumatlar verilir, hər birinin xarakterik əlamətləri göstərilir.

Çox sadə bir üslubda təqdim olunan mövzular bir-birini əvəz edərək morfologiyanın əsas obyektinin (sözün) dəyişməsi, müxtəlif şəkillərə düşməsi halları ilə tanış olaraq, morfologiyanın sistemini, nitq sistemində yerini öyrənirik. Eyni zamanda morfologiyanın sintaksislə sərhədləri müəyyənləşdirilir, söz formaların paradiqmalarının «çevikliyi» dəqiqləşdirilir.

Müəllif morfologiyanın ən qısa şəkildə definisiyasını müəyyənləşdirmişdir ki, bu da tədris baxımından çox əhəmiyyətlidir: Morfologiya - morfemlər elmidir. Morfemlərin kök (əsas), köməkçi tipləri ayrı-ayrılıqda şərhini tapır. Kök morfemlər - sözün sintezi planda morfemlərə ayrıla bilməyən, yeni sözlərin və söz-formaların yaranması üçün baza olan hissəsinə - söz köklərinə deyilir. Köməkçi morfemlərə şəkilçilər, bağlayıcılar, qoşmalar, ədatlar, modal sözlər, nidalar, mimemlər və s. daxildir. «Assemantik morfem» anlayışı ilk dəfə açılır. Söz köklərinin türk dillərində, o cümlədən, öz dilimizdəki bir çox xüsusiyyətləri sadalanır. Kök və şəkilçiyə verilən təriflər də dərketmə, yaddaşsaxlama baxımından düzgündür.

Morfologiyanın iki anlayışı ifadə etməsi faktı onun tərifində birləşdirilmişdir: Morfologiya - cümlədə sözlərin dəyişməsi, müxtəlif şəkillərə düşməsi qaydalarının cəmi (I hissə), bu qaydalardan bəhs edən elmin adı (II hissə).

Müəllif təriflərin çox yığcam olmasına xüsusi diqqət yetirmişdir ki, bu da, əlbəttə, materialı asanlaşdıra bilir. Tərəm, sifətin tərifinə diqqət edək.

Dərslikdə «qeyd» deyilən hissənin əhəmiyyəti çox böyükdür. Çox vaxt mübahisəli məsələlərə münasibət «qeyd» hissəsində verilir. Burada qısaca, prinsip etibarilə pozulmuş qaydalar göstərilir, hansı qrammatik terminlərdən istifadənin vacibliyi nəzərə çatdırılır. İndiyə kimi işlədilmiş sözdüzəldici, sözdəyişdirici, leksik, qrammatik şəkilçilər tipli terminlərinin qüsurlu olduğu əsaslandırılır; «qrammatik-leksik» və «qrammatik-morfoloji» terminlərindən istifadənin önəmi vurğulanır.

«Məlumat üçün» adlı hissə də əhəmiyyəti ilə fərqlənir. Məsələn, isim bəhsi bitəndən sonra müəllif məlumat verir ki, hər bir cümləni iki cür təhlil etmək olar: a) mətndən kənar, məna nəzərə alınadan; b) mətnə uyğun, mənanı nəzərə almaqla.

Qəzənfər müəllim hər hansı bir şəkilçidən danışır. «Məlumat»-da verir ki, dilçiliyimizdə bu şəkilçi də düzgün izah edilmir. Başqa sözlər düzəldən şəkilçilərdən fərqli olaraq, bu şəkilçinin (-dakı,-dəki) leksik şəkilçi olsa da, bir sıra qrammatik şəkilçilərdən sonra da söz artırıla bildiyi göstərilir və bağdakı (ağaclar), yoldakı (maşın), dağdakı (sisin), evdəki (uşaq) əşil misal'ə verilir. Halbuki sözdüzəldici şəkilçi sözdəyişdirici şəkilçilərdən sonra işlənə bilməz və s. (108). Digər bir dəqiqləşməyə nəzər salaq: Son dövrlərdə təsirlik və növ şəkilçiləri feildən feil düzəldən şəkilçilər kimi verilir. Təsirlik və növ şəkilçiləri bir sistem halında feildən feil düzəldən şəkilçilər kimi verilirsə, o zaman məntiq tələb edir ki, təsirlik və növ anlayışları, təsirlik və növ mənaları feil düzəldicilik sisteminə daxil edilməli, düzəltmə feillərin məna xüsusiyyəti kimi öyrənilməlidir. O zaman adlardan feil düzəldən şəkilçilərdə də bu cür mənalar axtarmaq məntiqi olardı və ədində, məntiqdir də. Lakin biz ənənəvi olaraq təsirlik və növ kateqoriyalarını feilin məntiqli kateqoriyaları kimi saxlamağı lazım bildik. Odur ki, təsirlik və növ şəkilçilərini nəzəri feildüzəldicilik elementləri kimi yığcam şəkildə xatırlatdıq, haqqında kateqoriya kimi geniş danışmağı lazım bildik. Nə qədər təbii və nəzəri məntiqidir, dəqiqləşməlidir.

Müəllif həmin dəyişdirdiyi obyektləri daha aydınlaşdırmaq üçün dilin tarixinə nəzər salır. Mühüm bir məsələ - təsirlik və növ şəkilçiləri, feildən feil düzəldən şəkilçilər (eyni qanunlarla). Dərslik müəllifi yazır ki, necə olur ki, eyni şəkilçilər həm leksik şəkilçi, həm də qrammatik şəkilçi kimi işlənə bilir? Həmin şəkilçilərin «fəaliyyətdəki imkanlarına malik olduğuna göstərən elementlər çoxdur.

(Davamı 9-cu səhifədə)

(Əvvəli 8-ci səhifədə)

Kateqoriya şəkilləri - hal, mənsubiyyət, kəmiyyət, əsas, zaman, inkarlıq əlamətləri bir kateqoriyadan olan bütün sözlərə əmrlik bilir. Lakin növ şəkilləri adlandırdığımız bu şəkilçilər bir-birini əvəz etmir, bir-birini göstərir ki, hamısı şəkilçiləşmə xarakter etibarilə sözdüzəldici şəkilçilərə yaxındır.

Qrammatikada mənsubi birbaşa bağlı olduğu üçün bu elmin terminologiyasında bəzi uğursuzluqlar da hökm sürür. Buna görə Qozonlar müəllim qrammatik terminlərin bəzilərinin mənsubi cəhətdən doğru olmadığını da nəzərə çəkdirir. Məsələn, "Feili sifət» termini tələffüz baxımından daha yüngül olsa da, mənsubi cəhətdən doğru deyil. Belə ki feili sifət terminində bəti çıxır ki, bunlarda əsas dil vahidi sifətdir. Lakin onda feillik xüsusiyyəti də vardır. Odur ki, feili sifət deyəndə hər iki vahidi felildir, lakin atributivləşmiş, sifət xüsusiyyəti də qazanmışdır. Bu baxımdan termini «sifəti feili» adlandırmağa daha düz olardı. Lakin artıq feili sifət termini lazım olan anlayışı kifayət qədər ifadə edir və bir termin kimi də sabitləşmişdir.

Bəzi ifadələr dərsliklərdə yonlsi ilə ovez edilmişdir. Bu zaradə «tərifinnən və tərifsizinnən» bəlləri (-li) ilavəsi düzgün deyil. Düzü tərifsizinnənnən - yoxsa, kəmiyyətə görə dəyişməyən feil zirnə. Feili sifətin özünəməxsus bəlləri fendə da yoxdur. Odur ki, bərabərsinin (İS.Əhmədov) fikri düzgün deyil; feili sifətin yerini nəzərə bilmək hesab etmək də mənfəətsizdir.

Feili sifət hesabında olan məlumat da bu kateqoriyanı mənsubdən ayrıldığı üçün maraq doğurur.

Hər bir nitq hissəsinin öz əhəmiyyəti var, lakin bu və ya başqa nitq hissəsinin mənasında spesifik cəhətlərin mövcudluğu məsələsi sadəcə olaraq əsas və qeyri-əsas nitq hissələrinin bir-birinə qarşı qoyulmasına gətirib çıxarmır, əksinə «məhkəmələşdirilə» kateqoriyasının öz daxilindəki fərqlərə diqqəti cəlb olunur. Buna görə də Qozonlar müəllimin dərsliklə bəzi bir nitq hissəsinin xüsusi önəmini göstərməsinə, sözə önəmli dərəcədə qarannası və dəyişilmə qanunauyğunluqlarını da diqqətə çatdırır.

Dərsliklə nitq hissələri arasındakı fərqləri və bəzi əlamətləri bir-birindən ayırmaq üçün obyektiv müəyyənləşdirilir. Əyanlarla bəzəklə, əyalətlə bəzəklə, bəzəklə və əlaqə nitq hissələri arasındakı fərqlər, ayrı-ayrı nitq hissələri arasındakı qarşılıqlı təsirin xarakter və xüsusiyyətləri kimi əsaslandırılır. Bunlar isə feili xüsusiyyətin əsasıdır.

Feili sifət - mənsubi, qrammatik, morfoloji, sintaktik mənaların ayrın-ayrılığında yığcam tərif verilir. Məs.: İsimdən müxtəlif feili sifətlərdən qabul edərək dəyişir. Feili sifət bu dəyişikliklərin nəticəsində dəyişir.

Mənsubiyyət anlayışının yaranma üsullarını (sintaktik, analitik üsul) yeridir.

Bəzi ifadələr dərsliklərdə yonlsi ilə ovez edilmişdir. Bu zaradə «tərifinnən və tərifsizinnən» bəlləri (-li) ilavəsi düzgün deyil. Düzü tərifsizinnənnən - yoxsa, kəmiyyətə görə dəyişməyən feil zirnə. Feili sifətin özünəməxsus bəlləri fendə da yoxdur. Odur ki, bərabərsinin (İS.Əhmədov) fikri düzgün deyil; feili sifətin yerini nəzərə bilmək hesab etmək də mənfəətsizdir.

Feili sifət hesabında olan məlumat da bu kateqoriyanı mənsubdən ayrıldığı üçün maraq doğurur.

Hər bir nitq hissəsinin öz əhəmiyyəti var, lakin bu və ya başqa nitq hissəsinin mənasında spesifik cəhətlərin mövcudluğu məsələsi sadəcə olaraq əsas və qeyri-əsas nitq hissələrinin bir-birinə qarşı qoyulmasına gətirib çıxarmır, əksinə «məhkəmələşdirilə» kateqoriyasının öz daxilindəki fərqlərə diqqəti cəlb olunur. Buna görə də Qozonlar müəllimin dərsliklə bəzi bir nitq hissəsinin xüsusi önəmini göstərməsinə, sözə önəmli dərəcədə qarannası və dəyişilmə qanunauyğunluqlarını da diqqətə çatdırır.

Dərsliklə nitq hissələri arasındakı fərqləri və bəzi əlamətləri bir-birindən ayırmaq üçün obyektiv müəyyənləşdirilir. Əyanlarla bəzəklə, əyalətlə bəzəklə, bəzəklə və əlaqə nitq hissələri arasındakı fərqlər, ayrı-ayrı nitq hissələri arasındakı qarşılıqlı təsirin xarakter və xüsusiyyətləri kimi əsaslandırılır. Bunlar isə feili xüsusiyyətin əsasıdır.

Sintaksis, sintaksis elmi sahəsi və onun əhəmiyyətini göstərilərəndə. Sintaksis mühüm rəhbələn anlayışdır; bu, söz birləşmələrinin qrammatik xüsusiyyətlərini, onların əmələ, mikro və makromənə, mürəkkəb sintaktik bütövlərin quruluş qanunlarını öyrənən elm olduğunu, sözün sintaktik xüsusiyyətlərini, onun başqa sözlərlə birləşmək imkanlarını, sintaktik funksiyalarını öyrənir. Sintaksis həm də nitqdə ifadə formasıdır, qəlibidir- düşüncənin, emosiyanın biçimidir. Cümlələrin hecmi, mənaca tam olması, onların bir sintaktik bütövlükdə obrazlılığın muskendir.

Sintaksis sintaksis bölüklərimiz Qozonlar müəllimin esselərin sayəsində mükəmməl şəkildə qiymətləndirilir. Bele ki, sintaksisdə yeni istiqamətlərin dərki və müəyyənləşdirilməsi onun payına düşmüşdür. Müəllif sintaksis qanunlarını bu yeni istiqamətlərdə və onların səbəbkarlarını daha yaxşı bilir, sintaksis sahəsindəki bilikləri genişləndirməklə yanşı dünya dilçilərinin sintaktik qurğularına müqayisəyə cəlb etməyim əhəmiyyətini göstərir.

«Bir düşüncəni, bir duyğunu, bir istəyi bir sabun anladan söz düzimi» (Leyla Karaban) - cümlə sintaksis üzünəsə fərdi xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bu, her şeydən əvvəl, özünü tərk cümlələrin nominativ qurğuları ilə müqayisədə aydın görünür. Burada cümlənin ossunu, özəyini predikativ əlaqələr təşkil edir. Doğrudur, sintaksisin bağlı irimiqyaslı araşdırmalar aparılmışdır. Keçən əsrin 50-ci illərindən başlayaraq çox eslilmiş bir çox dərsliklər, monoqrafiyalar və dissertasiyalar sintaksisin ətrafı şəkildə işlənməsinə təkan vermişdir. Azərbaycan dilinin sintaktik qurğularının bu və ya digər tərəfini müxtəlif müəlliflərin (Ə.Dəmirçizadə, M.Şirəliyev, M.Hüseynzadə, Ə.Abdullayev, Z.Budaqova, T.Məmmədova, Y.Seyidov, H.Həsənov, A.Axundov, Z.Tağızadə, Ə.Cavadov, M.Abdullayeva, K.Vəliyev, K.Abdullayev və b. tərəfindən ossalı səbiib öyrənilmişdir.

50-ci illərdən başlayaraq bəzi müasir Azərbaycan dilinin sintaktik qurğularının sadə arqumentin obyekti cümlə sintaktik vahidlərin (söz birləşməsi, cümlə və mətn) formal qanunauyğunluqlarının sistemli xüsusiyyətlərini, qrammatik vasitələrini, dissertasiyalarda, monoqrafiyalarda, dərs vəsaitlərində və dərsliklərdə geniş şəkildə öyrənilmişdir. Şübhə yoxdur ki, bunlar son 50 ildə dilçiliyimizdə müəlim nailiyyətlərdən biri olub, əlmi-nəzəri cəhətdən çox böyük əhiram və böhrəni özündə əks etdirmişdir. Lakin elmin son nailiyyətləri dilçiliyin müxtəlif sahələrinin milli təfəkkür prizmasından yenidən baxma-lı, mövcud fikirləri yeni nəqeyy-nəzərdən yanaşmağı, son dövrlərin yeniliklərini nəzə-ra almağı tələb edir. Dünyanın müxtəlifdən fərqli olaraq, sapıntısından birbaşa nitq məsələləri ilə bağlı olduğu üçün bu sahədəki tədqiq və araşdırmalar ümumiləşdirilmiş şəkildə elmi ictimaiyyətə catdırılmalıdır. Yeni təfəkkür yeni sintaksis dərsliklərinin yazılmasını tələb edir. Yeni dərslik mətbu bir ümumiləşdiə yazılmış və müəllifin qrammatik-dolli elmi-metodik təcrübəsinin bəhrəsi kimi meydana çıxmışdır. Yeni dərslik ənənəvi-yeni-pedaqoji sintaksisin sorhədlərindən kənara çıxa bilməmiş, mövcud tədqiqatların sayiyyəsinin ayğun olaraq, mövzuların şərhin-də müəyyən aksaliyyətin imkanları meydana çıxmışdır. Haqqında danışmaq istədiyimiz bu dərslik yeni sintaksisin on ümdə xüsusiyyət, her şeydən öncə, bundan ibarətdir ki, nitqin funksional imkanlarının sintaktik qurğularla əlaqəsi müəyyən olunmuş, mövzuların tədqiq olunmuş, mövzuların elmi şərhi ən plana çəkilmişdir. Sintaktik qurğuların müəyyən aktual xüsusiyyətin təbiiqi, şübhəsiz, nominativ-kommunikativ plan üçün daha çox çəkir; təbəbbət sintaktik vahidin formal-qrammatik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi onun kommunikativ əsasların da öyrənmək imkanı qazanırlar. Yeni dərslik sintaksisin müəyyən aktual sahələr və bağlılıq məsələlərinin izahı ilə bağlıdır, durğu işarələrinin qrammatikasına dair məsələlər. Məlliflər, bu dərslik, tədqiqatda ədiyə kimi mübahisə yaratmış məsələləri müəyyən qədər aydınlaşdırmaq yəkin olan fellı birləşmələrin - son gedəndə, bir gələnda..), mübtədа ilə xəbər arasında tərdəlmələri olaqə məsələnə, bu şəkildə arasında uzlaşmanın olmadığı halında (O sən...) formal əlamətlə təsirlik halında oxşayan mənasəbiyyət şəkilçili (Şuhəri biz kəndə) yalı dəyişkli) sözlərin mümkünlüyü bəlidirmiş, aydınlıq gətirilmişdir. Sintaksisin dar sərvəlin əsərlərində qeyri-, sabatı, arasın bəzi sözlərdən şəkilçinin təsirlik hal şəkilçisi olduğu və kontekstdə işlədildiyi, eyni zamanda «qeyri-» ilavəsinin təsirlik halda, mənsubiyyət hal-da olduğu, zaman zərfləri vəzifəsində çıxış etdiyi göstərilmişdir. Yeni dərslikdə bu olaqası da (Biz gecəni yola düşdük) gösterir ki, bu cür sözlərin təsirlik halında işlənməsi ənənə boşqıyto uyğun deyil. Bu cür sözlərdə feil arasında idarə və uzlaşma münasibətləri olduğu vəhdə. Söz birləşmələrini təsnif edəndə bu hallar üzə bölgü aparmamış, sintaksisdən əsas göstərmiş, bəzi sözlərin bu nəşma, idarə və uzlaşma olaqələri arasında olduğu kimi qəbul edilmişdir. Lakin, məsələ baxımdan dəqiqin sayılmalıdır. Tədris prosesində qrammatika baxımından bu cür sözlərin olverişli sayıla bilər. Bir tərəfdən də hallar üzə tənzilat bütün birləşmələri obalıra edə bilmir. Müəllif söz birləşmələri ilə bağlı bir sıra terminlərin aərtıq vəxtsn keçirmiş olduğunu (tərəm söz birləşmələri, birnisi, ikinci, içinci və b.) təyini söz birləşmələri, təyini söz birləşmələrinin daxili olmayan termi birləşmələr və s.) qeyd etmiş, homin terminlərin mənitə-qrammatik cəhətlərini izah üzərində dayanmışdır. Tədris prosesində söz birləşmələri ilə olaqədə təbliğ işləri aparılmış, bu sahədə bəzi səhv birləşmələrin substantiv və atributiv, feili birləşmələri isə substantiv (məsdar və feili isim birləşmələri), atributiv (feili sifət birləşmələri) və adverbial (feili bağlama birləşmələri) növlərə ayırmağa fərqlandırılıdır. Bu vəxtə qədər bütün dilçilərdə -sadıl birləşmələrə adı altında yalnız frazeoloji birləşmələr nəzərdə tutulmuşdur. Dərsliklə isə, bu, ilk olaraq, sabit birləşmələrin birinci qrupu (sabit bitkək birləşmələri) sərbəst birləşmələrdən frazeoloji birləşmələr arasında bir hələqə kimi göstərilmiş, ontərən qurğuş modellərı müəyyənləşdirilmişdir.

Mollundur ki, cümlə problemi sintaksisin mərkəzində durur. Sanki bütün bu sahələr cümlənin struktur-semantik və kommunikativ vəzifələrini müəyyənləşdirmək üçün ətrafa dayanmış, hamın aşıəkilərin olaqə və münasibətlərindən gəniş bəhs etmişdir. Bu zaradə bəzi məsələlərin olan dəl-bəlan mənsibin bir hissisi digər hissisinin alınmasında, atributiv, dəqiqləşdirici, tamamlayıcı, başqa sözlə, söz birləşməsinin əsaları vəzifəli qovşuqlarının sayə və hallanmalarının müstəqil xarakteristikası (dalı olunur (N.Həsənov).

Cümlə mürəkkəb linqvistik kateqoriyadır, onun qrammatik, məntiqi-semantik və kommunikativ aspektləri vardır.

Sadə cümlə sintaksisin coxaspektli və sparlı məsələlərindən olub ünivəyyətin əsas kitləsi vəsaitidir. Sintaksis «binası-nın təməl»ini təşkil eləməklə bərabər, həm də ən əsas nəmunəsi xidmət vardır. Bu cümləyə xas olan mənaca bütövlük, modallıq, sintaktik-kommunikativ üzvlənmə, emosionallıq və s. xüsusiyyətlər onu sacivyələndirir. Bütün bu və şə qeyd olunan xüsusiyyətlər və də cümlənin qrammatik sistemının məhəm komponentlərini təşkil edir və bu baxımdan hər biri sıx bağlılıq şəraitində öyrənilir.

Cümlə dilin özünəməxsus qrammatik vahididir, hansı ki, fikrin ifadəsinə və ötürülməsinə xidmət edir.

Sintaksisin o cümlədən, mürəkkəb cümlənin Azərbaycan dilinin öz materiallarına və daxili inkişaf qanunauyğunluqlarına əsasən tədqiq olunmuş müasir dövrün ən vacib məsələlərindəndir. Baş və budaq cümlələri arasında aşağıdakı əlaqələrə mövcud olduğunu göstərdilər. Tərəmsiz budaq cümlə meydana gəlir:

Əvəzləmə əlaqəsi. Bu növ əlaqədə ikinci sintaqma birinci sintaqmada ifadə olunmuş bütün tamlığın mənasını əvəz edir. Birinci sintaqmanın mazmunu ikincisiz tam deyil.

Əvəzlənmə əlaqəsi. Bu əlaqədə zaman mazmuna birinci sintaqmada-bəy cümlədə, ikinci sintaqmada budaq cümlədə) ifadə olunmuş əvvəl bəyliği yoxdur. Öz leksik tərkibinə görə çox xəzi budaq cümlədə əvvəl ifadə olunmuş bütün mazmunu əhatə edir, cümlə vasitəsilə baş cümlədə ifadə olunmuş hərəkət dəqiqləşdirilir.

Birləşdirici əlaqə. Bu növ əlaqədə sintaqma ümumi fikrin birləşdirilməsi bərabər hüquqlu məlumat kimi sintaktik bütövlük təşkilində cıxış edir.

Kontrast - inkişafedən əlaqə. Bu növ əlaqənin mazmunu əvvəlki kontekstdəki məlumatın inkişafı ilə bağlıdır. Kontrast əlaqə bağ konstruksiyalı zaman budaq cümləsinə xasdır. Halbuki budaq cümlənin mazmunu baş cümlədə verilmiş məlumatı inkişaf etdirir.

Müəllif belə bölgüdə ayırmasa da baş və budaq cümlələri arasında olan münasibət mazmunca bu cürdür. Kommunikativ əsəbət mövcud olduğu halda, bu əlaqə ilə bağlı mahz kommunikativa chiyacı cümlənin təşəkkülünü şərtləndirir. Onun üçün də müəllif cümlələri sintaktik-məzmun və qrammatik cəzam şəkli əsasa fikrin dəlilləşməsi baxımından müxtəlif növ cümlələrin bir-birinə münasibətini müəyyənləşdirmişdir. Bu zaradə cümlələrin sintaktik-məzmun və qrammatik cəzam şəkli əsasa fikrin dəlilləşməsi baxımından müxtəlif növ cümlələrin bir-birinə münasibətini müəyyənləşdirmişdir. Bu zaradə cümlələrin sintaktik-məzmun və qrammatik cəzam şəkli əsasa fikrin dəlilləşməsi baxımından müxtəlif növ cümlələrin bir-birinə münasibətini müəyyənləşdirmişdir. Bu zaradə cümlələrin sintaktik-məzmun və qrammatik cəzam şəkli əsasa fikrin dəlilləşməsi baxımından müxtəlif növ cümlələrin bir-birinə münasibətini müəyyənləşdirmişdir.

AZƏRBAYCAN DİLİNİN QRAMMATİKASI

(Kazımov Qəzənfər. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya, sintaksis. Ali məktəblər üçün dərslik. Bak, «Elm və təhsil», 2017, 944 s.)

(Davamı 12-ci səhifədə)

AZƏRBAYCAN DİLİNİN QRAMMATİKASI

(Kazımov Qəzənfər. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya, sintaksis. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, «Elm və təhsil», 2017, 944 s.)

(Əvvəli 9-cu səhifədə)

Fikrimcə, müəllifin cümlənin təsnifində məntiqi-sintaktik meyara üstün yer verməsi elmi-metodik baxımdan düzgün qiymətləndirilməlidir. Ünsiyyətin ən kiçik vasitəsi olan cümlənin daha ətraflı öyrənilməsi üçün ilk növbədə cümlənin əsasını, nüvəsini təşkil edən üzvlərlə yanaşı, izahedici, konkretləşdirici, tamamlayıcı üzvlərin struktur-semantik modellərini araşdırmaq lazım gəlir. Ona görə də müəllif cümlənin baş və ikinci dərəcəli üzvlərinin sintaktik funksiyasını, ifadə vasitələrini, üzvlər arasındakı qrammatik əlaqə üsullarını, üzvlərin quruluşunu və daxili növlərini, mahiyyətini aydınlaşdırmaqla cümlənin struktur-semantik parametrlərini tam şəkildə ümumiləşdirməyə müvəffəq olmuşdur. Bu gün həm elmi arenada, həm də tədrisdə mübahisəli məsələlərdən biri cümlənin iki izahedici üzvünün - tamamlıqla zərfliyin fərqləndirilməsi məsələsidir. Çətinlik daha çox isim yönlük, yerlik və çıxışlıq hallarında olan tamamlıqla yer zərfliyinin fərqləndirilməsində özünü göstərir. Cümlə daxilində vasitəli tamamlıqlarla səbəb, məqsəd, tərz zərfliklərini də ayırmaq çətin olur. Müəllif bu məsələlərə aydınlıq gətirmiş, bir sıra əməli təkliflər irəli sürmüşdür. Aydın olur ki, cümlə üzvlərini fərqləndirmək üçün, öncə, onların semantik-sintaktik funksiyasına diqqət yetirilməlidir. Üzvləri dəqiqləşdirərkən, onların aydınlaşdığı üzvə, həmin üzvün nə ilə ifadə olunduğuna, sözün leksik mənasına, məkan və ya əşya, obyekt anlayışının üstünlüyünə, əlavəsi vərtaə, əlavəsinə diqqət yetirmək lazımdır. Onu da qeyd edək ki, dərslikdə, ilk dəfə olaraq, determinant (müəyyənləşdirən, aydınlaşdıran) üzvlər haqqında yığcam məlumat verilmişdir. Cümlədə sözlərin sırası məsələsi bir başa nitqin aktuallaşdırılması prosesi ilə bağlıdır. Sadəcə olaraq, cümlədə sözlərin sırası potensial sintaksisdə təsvir olunurdu, cümlə üzvlərinin yeri dəqiqləşdirilirdi. Bu dərslikdə isə həmin məsələlərə suprasintaksisin tələbləri baxımından yanaşılmış, onun sintaktik-semantik və üslubi funksiyaları ilə yanaşı, yerdəyişmə-inversiyanı doğuran səbəblər aydınlaşdırılmış, bu və ya digər üzvün cümlədə yeri, fikrin aktuallaşdırılması, «yeni»nin verilmə üsulları istiqamətində şərh olunmuşdur ki, bu da fikrimizcə, sintaktik üzvlənmə ilə (beş üzv) aktual üzvlənmənin (tema və rema) əlaqə və münasibətləri haqqında təsəvvürləri xeyli genişləndirir, cümlə üzvlərinin cümlədə yerləşdirilməsi barədə mexaniki təsəvvürü prosesin şüurlu dərki ilə əvəz edir. Mübtədanı mətnə görə deyil, cümlənin öz xəbəri əsasında müəyyənləşdirən *(Övçuluğa meyil saldım)* cümələri müəllifin bir sıra dilçilərdən fərqli olaraq, cütlərkibli sayması, bizim fikrimizcə, düzgündür. Təktərkibli cümlənin bütün növlərində «fikir predmeti - onun hərəkət və ya əlamətə» quruluşunun aşkara çıxarılması da əğlabatandır. Ənənəvi fikrə görə, şəxssiz və adlıq cümlələr quruluş cəhətdən bir-birinin oksinі təşkil edən təktərkibli cümlə növləridir. Adlıq cümlənin xəbəri, şəxssiz cümlənin isə mübtədası olmur. Müəllifin diqqətli araşdırmaları göstərir ki, adlıq cümlələrlə şəxssiz cümlələr qədər bir-birinə yaxın cümlə növü yoxdur. Adlıq cümlədə subyekt ideyası *(İlin əvvəli...)* şəxssiz cümlədə predikativlik əlaməti ilə cümləyə çevrilir. *(İlin əvvəli idi),* adlıq cümlə də bu cəhət sadəcə olaraq intonasiya ilə tamamlanır. Müq.et: İlin əvvəli - İlin əvvəli idi.

Dərslikdə, ilk dəfə olaraq, vokativ cümlələr, qoşulma *(parselyat)* konstruksiyalar haqqında geniş məlumata rast gəlirik. Müəllif həmcins üzvlərin şərhində aktuallaşma keyfiyyətini aşkara çıxarmaqla yanaşı, həmin vasitələrin funksional imkanlarını ətraflı izah etmişdir. Xüsusiləşmiş üzvlü cümlələr növlərə ayrılmış, ilk dəfə olaraq, xüsusiləşdirən vasitələr ətrafı şəkildə nəzərə alınmış, qoşmalı və arasözlü xüsusiləşmələr fərqləndirilmiş, onların oxşar və fərqli cəhətləri şərh edilmişdir. «Sadə cümləni genişləndirən vasitələr» adı altında xüsusiləşmələrin, həmcins üzvlərin, xitabların, ara sözlərin, ara və əlavə konstruksiyaların, feli sifət, feli bağlama və məsdər tərkiblərinin iştirak etdiyi cümlələr öyrənilmişdir. Dərsliyin «Mürəkkəb cümlə» bölməsində əvvəlki dərslik və monoqrafiyalardan fərqli mühüm yeniliklər var. Bu hissədə mürəkkəb cümlənin semantik təbiəti, aktual üzvlənmə imkanları, tabesiz mürəkkəb cümlələrin səciyyəvi quruluş xüsusiyyətləri, tərkib hissələri əlaqələndirən vasitələr, tərkib hissələr arasında mənа əlaqələri, qrammatik mənа münasibətləri nəzərdən keçirilmiş, komponentlər arasında intonasiya və bağlayıcılardan istifadədə fərqli xüsusiyyətlər müəllifin diqqət mərkəzində olmuşdur. Tabeli mürəkkəb cümlə problemi dilçiliyimizdə daha çox professor Ə.Abdullayevin adı ilə bağlıdır. Sonrakı tədqiqatlar göstərdi ki, bu sahədə də bir sıra dəqiqləşmələr aparmaq lazım gəlir. Məlumdur ki, tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərini bağlayan əsas vasitələr bağlayıcılar və bağlayıcı sözlərdir. Q.Kazımov baş və budaq cümələri əlaqələndirən vasitələr üzərində dəqiq müşahidələr apararaq, bağlayıcılarla bağlayıcı sözləri daha dəqiq fərqləndirmiş, bununla da indiyə kimi mövcud olan sistemsizliyi aradan qaldırmışdır. Onun fikrincə, bağlayıcılar «baş cümlə+budaq cümlə» modeli əsasında qurulmuş tabeli mürəkkəb cümlələrə, bağlayıcı sözlər isə «budaq cümlə + baş cümlə» quruluşlu tipə xidmət göstərir. Dərslik müəllifi belə qənaətə gəlmişdir ki, tiplərin hər ikisi dilin öz təbii-tarixi ifadə vasitələrindəndir. İki tipin yaranması komponentlərdən birinin aktuallaşdırılması, daha aydın nəzərə çarpdırılması ilə bağlı olmuşdur. Danışan şəxs *«Nə təhər getdilər, bilmirəm»* - dedikdə baş cümləni (bilmirəm). *«Bilmirəm, nə təhər getdilər»* - dedikdə isə budaq cümləni aktuallaşdırmalı olmuşdur. Beləliklə, indi aralarında ciddi fərq qoyduğumuz tiplərin tarixi-etimoloji mənşəyi cynidir. Bağlayıcılar meydana çıxdığdan və «baş cümlə + budaq cümlə» quruluşu arasında möhkəmləndikdən sonra inversiya halları bağlayıcılı cümlələrdə qeyri-mümkün olmuşdur (intonasiya ilə qurulan cümlələrdə isə də qalmaqdadır). Təəccüb «baş cümlə + bu-daq cümlə» quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələr bağlayıcılarla sabitləşdikcə paralel olaraq (bəlkə də daha əvvol) «budaq cümlə + baş cümlə» quruluşu da öz strukturunu bağlayıcı sözlərlə möhkəmləndirmişdir. Odur ki, «baş cümlə + budaq cümlə» quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələrin özlərini deyil, onların tərkib hissələrini əlaqələndirən bağlayıcıların sürəti inkişafını Hind-Avropa dillərinin təsiri ilə əlaqələndirmək olar. Dərslikdə əvvəllər birtipli budaq cümlə kimi təqdim olunmuş dərəcə, yer, kəmiyyət, məqsəd budaq cümlələrinin diqqət tiplərі də müəyyənləşdirilərək verilmişdir ki, bu da əsəri tabeli mürəkkəb cümlələrdən bəhs edən başqa əsərlərdən fərqləndirir.

Dərsliyin «Mətn sintaksisi» bölməsində mətnin yaranmasının əsas qanunauyğunluqları, onun təşkili mexanizmi, qurulma texnikası, mətn sintaksisi və aktual üzvlənmə problemi, mətn və onun daxili vahidləri, intertekstual mün:sibətlər sintaktik bütöv, mürəkkəb sintaktik bütöv, mətnin komponentləri və sorbədlərinin müəyyənləşdirilməsi məsələləri və s. haqqında aydın və dəqiq məlumatlar verilmişdir. Bu məlumatlar, şübhəsiz, mətn və aktual üzvlənmə barədə tələblərimizin təsəvvürlərini xeyli genişləndirəcəkdir. Bir məsələni də qeyd etməliyik ki, əvvəlki dərsliklərdə həm orta məktəbin, həm də ali məktəbin Azərbaycan dili dərsliklərində) müəsir ədəbiyyat nümunələrindən istifadə meyili az idi. Q.Kazımov həm orta məktəb dərsliyində (7-8 siniflərin Azərbaycan dili. Sintaksis), həm də ali məktəblər üçün yazdığı dərsliklə bu durumu dəyişərək, dərsliklərin illüstrasiya mənzərəsinə yeniliк gətirib. Dərslikdə müəyyən çatış mazlıqlar da var. Kitabın bölmələrinin sonuna əlavə edilmiş ədəbiyyat siyahısına müəllifin yalnız sitat gətirdiyi və ya istinad etdiyi əsərlərin adı daxil edilmişdir. Buna görə də, təbii ki, bəzi bölmələrə «ədəbiyyat» siyahısı əlavə edilməmişdir. Kitab dərslik kimi nəzərdə tutulduğuna görə bu texniki məsələni həll etməyə ehtiyac duyulur. Yaxşı olar ki, hər bölmənin sonunda tələbələrin istifadə edə biləcəyi əsərlərin siyahısından ibarət ayrıca «Ədəbiyyat» bölməsi verilsin.

Yeniləşmə zamanın tələbidir. Bu tələbə respublikamızda morfologiya və sintaksis sahəsində görkəmli mütəxəssis kimi tanınan professor Q.Kazımov uğurla əməl etmiş, ciddi elmi dəyərli, şirin oxunaqlı, zəngin məlumatlı, müasir dövrün tələblərinə cavab verən irihəcmli bir dərslik yazmışdır. Biz bu dərsliyi qarşıdan gələn yeni əsrin gəncliyinə qiymətli hədiyyə sayırıq və onun müəllifinə yeni, daha böyük yaradıcılıq uğurları diləyirik.

2018

Kredo.- 2018.- 27 yanvar.- S. 12.